

การประยุกต์ใช้หลักภavana 4 เพื่อการพัฒนาชุมชน

APPLICATION OF THE FOUR BHAVANA DHAMMA FOR COMMUNITY DEVELOPMENT

พระอัมฤตฐานियो (รุ่งเรือง)

Phra Amrit Thaniyo (Rungruang)

พระปริยัติธรรมอำเภอเขวาสินรินทร์

Buddhist Education Khao Sinarin District

amrit.rungruang65@gmail.com

Received : March 31, 2025;

Revised : May 20, 2025;

Accepted : May 23, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการประยุกต์ใช้หลักภavana 4 เพื่อการพัฒนาชุมชน ภายภavana หรือ การพัฒนากาย คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ หรือทางวัตถุ ให้รู้จัก "กิน อยู่ ดู ฟัง" สีสภavana หรือ การพัฒนาศีล คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือเพื่อนมนุษย์ ตั้งอยู่ในกฎระเบียบ เพื่อให้การตอบสนองความต้องการของตนนั้น จิตภavana หรือการพัฒนาจิต คือ การมีจิตที่สมบูรณ์ด้วยคุณธรรม ความงดงามสมบูรณ์ ด้วยสมรรถภาพ มีความเข้มแข็งมั่นคง และปัญญาภavana เป็นการพัฒนาปัญญา คือ การเสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจ อย่างเป็นนายความคิด และการหยั่งรู้ความจริง รู้เห็นเท่าทันโลกและชีวิตตามสภาวะจริง ปัญญาภavana การประยุกต์ใช้หลักภavana 4 ในการพัฒนาชุมชนจะช่วยเสริมสร้างจิตสำนึกที่ดีในสมาชิกชุมชน ส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่มีความยั่งยืนและเป็นระบบ นอกจากนี้ยังช่วยลดความขัดแย้งและส่งเสริมความร่วมมือระหว่างสมาชิกในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: การประยุกต์, หลักภavana 4, ชุมชน

Abstract

The purpose of this article was to present the application of The Four Bhavana Dhamma for community development. Physical Meditation (Kāyabhāvanā) refers to the development of the body, fostering a beneficial relationship with the physical or material environment by understanding how to "eat, live, observe, and listen." Moral Meditation (Sīlabhāvanā) focuses on the development of morality, emphasizing a harmonious relationship with the social environment - fellow human beings - by adhering to regulations

and ethical conduct to appropriately fulfill one's needs. Mental Meditation (Cittabhāvanā) involves the cultivation of the mind, ensuring it is enriched with virtues, beauty, and strength, leading to stability and resilience. Wisdom Meditation (Paññābhāvanā) enhances knowledge, thought processes, and understanding, allowing one to master their thoughts and perceive reality as it truly is. Applying these Four Bhavana Dhamma in community development fosters a strong sense of awareness among community members, leading to systematic and sustainable development. Additionally, it helps reduce conflicts and promotes effective cooperation among members.

Keywords: Application, The Four Bhavana Dhamma, Community

บทนำ

ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ทันสมัยในสถานการณ์ของโลกปัจจุบัน วิถีชุมชนทุกแห่งได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เจริญขึ้นมีความทันสมัยขึ้น อิทธิพลเหล่านี้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันส่งผลกระทบให้ค่านิยมของคนในสังคมไทยเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของประชากรในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่หยุดนิ่ง วิถีการดำเนินชีวิตของประชากรในท้องถิ่นมีพัฒนาการไปสู่ความเป็นเมืองมากขึ้น แม้ชุมชนในชนบทจะอยู่ห่างไกลเมืองแต่มีการติดต่อกับเมืองทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมทั้งมีการติดต่อกันในช่องทางสื่อต่างๆ ทั้งวิทยุและโทรทัศน์ที่ผ่านระบบต่างๆ ในชุมชนในการรับชมรับฟังเรื่องราวหรือวิถีชีวิตต่างๆ ของเมือง สถาบันครอบครัวต่างๆ ในชนบท ทำให้ได้รับรู้เรื่องราวและเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชนบทสู่เมืองมากขึ้น และนับวันจะมีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทสู่ความเป็นสังคมเมืองมากยิ่งขึ้น

การพัฒนาชุมชนถือได้ว่ามีความสำคัญอย่างมากในปัจจุบัน เพราะชุมชนเป็นจุดชีวิต ประชาชนในประเทศมีความเป็นอยู่อย่างไร ความเป็นอยู่ของประชาชนนั้นมีความเจริญก้าวหน้าเพียงใด เพราะชุมชนถือว่าเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศ การพัฒนาชุมชนเป็นการเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นอยู่ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ เป็นการจูงใจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพของส่วนประกอบต่างๆ ในชุมชนไปสู่สภาพที่พึงปรารถนาอันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้ เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงหมู่บ้าน ด้วยการกระทำความร่วมมือกันระหว่างประชาชนและหน่วยงานรัฐหรือเอกชน เพื่อให้ชุมชนหมู่บ้านเป็นหน่วยสร้างความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศชาติได้อย่างมั่นคงด้วยการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นนั่นเอง เมื่อได้พัฒนาชุมชนแล้วประชาชนในชุมชนจะได้มีความรู้มีสุขภาพอนามัยที่ดีและนำความมั่นคงทางเศรษฐกิจมาชุมชน ประเทศชาติ การพัฒนาชุมชน (ณรัชชอร์ ศรีทอง, 2558, น. 34) เป็นกระบวนการที่มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องในชุมชนจำเป็นต้องใช้

ระยะเวลาในการส่งเสริมให้ประชาชน ซึ่งเป็นสมาชิกของชุมชนนั้น ๆ มีความรู้ ความเข้าใจ เกิดความตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองในฐานะที่เป็นผู้มีบทบาทสำคัญองค์การพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยการเข้าไปมีส่วนร่วม ให้ครบทุกขั้นตอน ได้แก่ การร่วมให้ข้อมูล ร่วมคิด ร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมกำหนดแผนงาน โครงการและกิจกรรมในการพัฒนาชุมชน การลงมือปฏิบัติกิจกรรมในชุมชน ร่วมติดตามประเมินผลกิจกรรม และรวมสรุปบทเรียนที่ได้ร่วมกันทำกิจกรรม เพื่อปรับปรุงข้อบกพร่องที่เกิดขึ้น แนะนำสิ่งที่ดีไปปรับใช้ในการดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ ต่อไป ประเด็นหลัก คือ ประชาชนในชุมชนนั้นต้องมีอำนาจในการตัดสินใจอย่างเป็นอิสระในทุกขั้นตอนของการทำกิจกรรม เพื่อก่อให้เกิดความรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของชุมชนของตนเอง การพัฒนาชุมชนจึงควรมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นการจะบริหารพัฒนาชุมชนนั้นจึงจำเป็นต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ เพื่อนำมาใช้ในการบริหารหรือพัฒนาชุมชน เป็นแนวทางให้ผู้บริหารในการปกครองบ้านเมือง ให้เกิดความโปร่งใสในการบริหารบ้านเมือง รวมถึงการพัฒนาชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างรัฐและชุมชน รวมถึงการช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยความเมตตา เมื่อได้มีการพัฒนาชุมชนแล้วประชาชนในชุมชนจะได้มีความรู้มีสุขภาพพลานามัยที่ดีและนำความมั่นคงทางเศรษฐกิจมาชุมชนและประเทศชาติ เพื่อให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและความสุขของทั้งคนและชุมชนอย่างยั่งยืน

การบริหารราชการแผ่นดินของไทยในปัจจุบัน กฎหมายรัฐธรรมนูญอันเป็นกติกาสูงสุดของประเทศสะท้อนเจตนารมณ์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างชัดเจน รวมถึงการปฏิรูปการบริหารงานภาครัฐภายใต้แนวคิดการบริหารภาครัฐแบบมีส่วนร่วม (Participatory Governance) และแนวคิดธรรมาภิบาล (Good Governance) ล้วนตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน เช่น การบริหารราชการแผ่นดินเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545 และพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 ต่างให้ความสำคัญต่อการบริหารราชการอย่างโปร่งใส สุจริต เปิดเผยข้อมูล และการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะ การตัดสินใจทางการเมือง รวมถึงการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐในทุกระดับ ได้กำหนดยุทธศาสตร์การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศ โดยให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการกระบวนการชุมชนที่หลากหลาย และจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องตามความพร้อมของชุมชน มีกระบวนการจัดการองค์ความรู้และระบบการเรียนรู้ของชุมชนอย่างเป็นขั้นตอน มีเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน มีกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพเพื่อการพัฒนาชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้สามารถพัฒนาต่อยอดให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนในการนำไปสู่การพึ่งตนเอง รวมทั้งการสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชนพร้อมเผชิญสามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา (จารุวรรณ เมณฑนา, 2546, น.39-47)

การนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาบูรณาการประยุกต์ใช้ช่วยส่งเสริมความร่วมมือของประชาชนให้เกิดมีขึ้นย่อมเป็นอีกวิธีการหรือแนวทางหนึ่งที่จะสามารถช่วยแก้ไขปัญหาคือ หลักภavana 4 ซึ่งหมายถึง การเจริญ, การทำให้เป็นใหม่ขึ้น, การฝึกอบรม, การพัฒนา ประกอบด้วย 1) กายภavana (การเจริญกาย, พัฒนากาย, การฝึกอบรมกาย ให้อุจกติดต่อกันเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ, การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ 2) สีลภavana การเจริญศีล, พัฒนาความประพฤติ, การฝึกอบรมศีลให้ตั้งอยู่ในระเปียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน 3) จิตภavana (การเจริญจิต, พัฒนาจิต, การฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น และ 4) ปัญญาภavana (การเจริญปัญญา, พัฒนาปัญญา, การฝึกอบรมปัญญา ให้อุจกติดต่อกันเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลส และปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา (พระมหาวัชร วัชรญาณโณ (แสงน้อย), 2565, น 2)

ผู้ศึกษาเห็นว่าในประเด็นการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน การประยุกต์ใช้หลักภavana 4 เพื่อการพัฒนาชุมชน เป็นแนวทางในการส่งเสริมคุณธรรมและการพัฒนาในระดับจิตใจของสมาชิกในชุมชน ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน และนำข้อมูลที่ได้นำใช้เป็นฐานข้อมูลในการปรับปรุงพัฒนาชุมชน ให้มีประสิทธิภาพ เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนสืบไป

หลักภavana 4

ความหมายหลักภavana 4

การพัฒนาคุณภาพชีวิต มีความจำเป็นและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนทุกเพศ ทุกวัย และในทางพระพุทธศาสนาก็มีหลักคำสอนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งที่เป็นการพัฒนาตน การพัฒนาคนและการพัฒนางาน เพื่อให้ผู้ที่ต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้นำหลักภavana 4 ไปประยุกต์ใช้กับชีวิตของให้เกิดเป็นประโยชน์สูงสุด ทั้งแก่ตนและแก่ส่วนรวมต่อไป ภavana 4 หมายถึง การเจริญ การทำให้เป็นใหม่ขึ้น การฝึกอบรม การพัฒนา : (Cultivation; Training; Development) ได้แก่

1) กายภavana หมายถึง การเจริญกาย, พัฒนากาย, การฝึกอบรมกาย ให้อุจกติดต่อกันเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ, การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ : physical development)

2) สิลภาวนา หมายถึง การเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีลให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน : moral development)

3) จิตภาวนา หมายถึง การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา ขยันหมั่นเพียร อุตุนีสมมติ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส เป็นต้น : cultivation of the heart; emotional development)

4) ปัญญาภาวนา หมายถึง การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลส และปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา : cultivation of wisdom; intellectual development)

หลักพุทธธรรมในทางพระพุทธศาสนานั้นมีมากและมีเนื้อหาสาระขอบเขตที่กว้างมาก ว่า กันตามจริงแล้วมีใช้ของรัฐหรือการปกครองเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมไปถึงกิจกรรมส่วนตัว เรื่องของ จิตใจ ครอบครัว และสังคม การจะแยกแล้วระบุว่าอะไรเป็นพุทธธรรม สำหรับการบริหารหรือการ ปกครองนั้นไม่ได้ เว้นเสียแต่เราจะสังเคราะห์หมวดธรรมเหล่านั้นให้เข้ากับหลักการดังกล่าวเท่า นั้นเองพระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์ทางด้านจิตใจ เน้นข้อเท็จจริงและประสบการณ์เป็นศาสนามีใช้ ปรัชญาดังที่เข้าใจกัน

การรู้จักเลือกหลักธรรมที่เหมาะสมมาเป็นแนวทางในการปฏิบัตินั้นก็ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ โอกาส เวลา สภาพแวดล้อมต่าง ๆ และให้เหมาะสมกับบุคคลด้วย เพื่อให้เข้าใจร่วมกันแจ่มแจ้ง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการบริหารปกครองออกเป็น 7 กลุ่ม ประกอบไปด้วย หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการวางแผนบริหารบ้านเมือง หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการพัฒนาประเทศ หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการสังเคราะห์คนในสังคม หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการวินิจฉัยสั่งการ หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการพัฒนาองค์กร และหลักพุทธธรรมที่ใช้ในการวางแผนนโยบาย

หลักธรรมเหล่านี้แท้ที่จริงชาวพุทธให้ความเคารพภักดีต่อธรรมชาติทั้งปวง เหตุเพราะชาวพุทธมองทุกสิ่งทุกอย่างในฐานะที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ไม่มีอะไรจะคงอยู่ได้แบบโดดเดี่ยว แม้ใจและกาย ก็เนื่องอยู่กับกันและกัน ต้องได้รับการพัฒนาให้ไปด้วยกัน หากจะทำให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืนแล้วจะต้องพัฒนาสิ่งทั้งปวงทั้งทางร่างกาย (กายภาวนา), ด้านสังคม (ศีลภาวนา), ด้านจิตใจ (จิตภาวนา) และ ด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) อันเป็นทুমุมของชีวิตของคนเรา (พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2553, น.9)

ภาวนา เป็นคำนามในภาษาบาลี ที่มีรูปกิริยาศัพท์เป็น ภาเวติ มีความหมายตรงกับคำว่า วุฒติ ซึ่งก็คือ วัฒนา หรือ การพัฒนาที่ใช้ในภาษาไทย คำว่า ภาวนา ในคำสอนของพระพุทธศาสนา หมายถึง การทำให้มีขึ้นเป็นขึ้น, การทำให้เกิดขึ้น, การเจริญ, การบำเพ็ญ, การฝึกอบรม, การพัฒนาเพื่อทำสิ่งที่ยังไม่

คำว่า “ภาวนา” ก่อนที่จะแปลว่าเจริญภาวนาถ้าแปลตามตัวอักษรแปลว่า “การทำให้เป็น ให้มี” หมายความว่าอันไหนที่ไม่เป็นก็ทำให้เป็นขึ้นอันไหนที่ไม่มีก็ทำให้มีขึ้นซึ่งหมายความว่า การทำให้เพิ่มพูนขึ้นทำให้กล้าแข็งขึ้นจึงแปลกันอีกความหมายหนึ่งว่า “ฝึกอบรม” คำว่า “ฝึกอบรม” ก็ไปใกล้เคียงกับความหมายของคำว่าสิกขาเพราะฉะนั้นสิกขากับภาวนาจึงเป็นคำที่ใช้อย่างใกล้เคียงกัน ใน การปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าตรัสในคำสอนของพระพุทธองค์เองเพื่อใช้เป็นคุณสมบัติ ของบุคคลท่านใช้ว่าภาวิตกาทโยภาวิตสึโลภาวิตจิตโตภาวิตปัญโญ คือ คำว่าภาวนาเวลาใช้เป็นคุณศัพท์ เป็นภาวิตะภาวิตกาทโยผู้มีกายที่เจริญแล้วหรือฝึกอบรมแล้วภาวิตสึโลผู้มีศีลที่ฝึกอบรมแล้วหรือเจริญ แล้วภาวิตจิตโตผู้มีจิตที่เจริญแล้วหรือมีจิตที่ฝึกอบรมแล้วภาวิตปัญโญผู้มีปัญญาที่เจริญแล้วหรือ ปัญญาที่ฝึกอบรมแล้วถ้าเป็นคำนาม 4 อันนี้ก็ (พระธรรมปิฎก (ป,อ,ปยุตฺโต), 2540, น.51.) คือ 1) กายภาวนาคนเป็นภาวิตกาทโยตัวการกระทำเป็นกายภาวนา 2) ศีลภาวนาคนเป็นภาวิตสึโลตัวกระทำเป็นจิตภาวนา 3) จิตภาวนาคนเป็นภาวิตจิต โต ตัวกระทำเป็นจิตภาวนา 4) ปัญญาภาวนาคนเป็นภาวิตปัญโญตัวกระทำเป็นปัญญาภาวนา

ภาวนา 4 คือการพัฒนา Development 4 ด้าน คือ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป,อ, ปยุตฺโต), 2551), น. 107).

1. **กายภาวนา** การพัฒนากาย การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Development) คือ การมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและ ได้ผลดีโดยรู้จักอยู่ดีมีสุขอย่างเกื้อกูลกันกับธรรมชาติและปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างมีสติทำให้เกิดโทษแต่ให้เกื้อกูลเป็นคุณ โดยเฉพาะให้ ก) รู้จักใช้อินทรีย์ เช่น ตา หู จมูก ลิ้น เป็นตัวอย่าง มีสติ จูเป็นฟังเป็นให้ได้ปัญญา และ ข) กินใช้ ด้วยปัญญาเสพบริโภคปัจจัย และสิ่งของเครื่องใช้ตลอดจนเทคโนโลยีอย่างฉลาดให้พอดีที่จะได้ผลตรงเต็มตามคุณค่าที่แท้จริงไม่ลุ่มหลงมัวเมาไม่ประมาทขาดสติ

2. **ศีลภาวนา** การพัฒนาศีลการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม (Moral Development, Social Development) คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม มีพฤติกรรมที่ดูงามในความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ โดยตั้งอยู่ในวินัย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี และมีอาชีพะสุจริต ไม่ใช้กาย วาจา และอาชีพในทางที่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายเวรภัย แต่ใช้เป็นเครื่องพัฒนาชีวิตตน และช่วยเหลือเกื้อกูลกันสร้างสรรค์สังคม ส่งเสริมสันติสุข

3. จิตภาวนา การพัฒนาจิตใจ(Emotional development; Psychological Development) คือ การทำจิตใจให้เจริญงอกงามขึ้นในคุณธรรม ความดีงาม ความเข้มแข็งมั่นคง และความเบิกบานผ่องใส สงบสุขสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต คือ งามงามด้วยคุณธรรม เช่น มีน้ำใจ เมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เอื้ออาทร มีเมตตา มีศรัทธา มีความเคารพ อ่อนโยน ซื่อสัตย์ กตัญญู เป็นต้น สมบูรณ์ด้วยสภาพจิต คือ มีจิตใจ

เข้มแข็งมั่นคง หมั่นขยัน เพียรพยายาม กล้าหาญ อดทน รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น และสมบูรณ์ด้วยสุขภาพจิต คือ มีจิตใจร่าเริง เบิกบาน สดชื่น อิ่ม โปร่งโล่ง ผ่องใส และสงบเป็นสุข

4. ปัญญาภาวนา หมายถึง การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้ เข้าใจ สิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลก และชีวิตตามสภาวะได้ด้วยปัญญา

"เมื่อพิจารณาเนื้อหาของภาวะตามหลักวิชา ก็ควรพิจารณาผลที่ปรากฏในชีวิตจริง เทียบกันไป ด้วยให้เห็นว่า เนื้อหาตามหลักวิชา กับผลปฏิบัติในชีวิตจริง สอดคล้องกันอย่างไร ดังนั้น จึงนิยมใช้หลักภาวนาเพื่อวัดหรือแสดงผลของกระบวนการฝึกศึกษา ตามหลักไตรสิกขา" ซึ่งเมื่อพิจารณาคุณสมบัติที่ถูกจำแนกออกเป็น 4 ด้าน ข้างต้น จะพบว่า มีคุณลักษณะเด่น ๆ 2 ประการ คือ (1) การพัฒนาที่ทำให้คนมีคุณภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจ (2) การพัฒนาที่ทำให้คนมีการดำเนินชีวิตที่ดีและสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสงบสุขในสังคม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2547, น. 10)

ภาวนา 4 ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแสดงในรูปที่เป็นคุณสมบัติของบุคคลผู้ได้เจริญกาย ศีล จิต และปัญญาแล้ว ดังข้อความตัวอย่างต่อไปนี้

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่า ทรงอบรมพระองค์แล้ว (ทรงเป็นภาวิตัตต์ หรือ พระองค์ทรงเจริญหรือพัฒนาแล้ว) เป็นอย่างไร? คือ พระผู้มีพระภาคทรงอบรมพระวรกายแล้ว อบรมศีล อบรมจิต อบรมปัญญา (ขยายความต่อไปอีกว่า ทรงเจริญโพธิปักขิยธรรม 37 ประการแล้ว)

ทุกวันนี้เราให้ความสำคัญกับการพัฒนามาก แต่เป็นการ พัฒนาทางวัตถุ (พระไฟศาล วิศาล, อ่างใน ชลธิชา จิรภัคพงษ์ และคณะ, 2561, น.17) ในทางศาสนา "การพัฒนา" หรือ "ภาวนา" มีความหมายมากกว่าความเจริญทางวัตถุ เพราะต้องเป็นไปอย่างรอบด้าน ทั้งทางวัตถุ สังคม จิตใจ และปัญญา เพื่อการแก้ปัญหาทางสังคมที่ถูกครอบงำด้วย "กิน กาม เกียรติ" และ "โกรธ เกลียด กลัว" การภาวนาเพื่อนำไปสู่ความสงบสันติ หรือ นิพพาน มี 4 ประการ คือ "กายภาวนา" คือการพัฒนาทางกาย ไม่ให้พบกับโรคภัย ความหิว มี สิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลกับชีวิต ทำให้มีความสุขทางกายภาพ "ศีลภาวนา" คือ การพัฒนาความสัมพันธ์ พฤติกรรมของคนในสังคมให้ไปในทางที่เอื้อเพื่อ ไม่เบียดเบียนกัน ต้องอาศัยจริยธรรมความเมตตาต่อกัน "จิตภาวนา" คือการพัฒนาจิตใจให้สงบ มีสันติแก่ตนเอง มีความผ่อนคลาย ไม่เครียด ไม่ทุกข์ มี สุขภาพจิตดี "ปัญญาภาวนา" คือการมีปัญญาที่เจริญองกาม รู้จักคิด มีเหตุมีผล หยั่งรู้ถึงความจริงของชีวิตสามประการพื้นฐานคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จนสามารถปล่อยวางความเป็นตัวตนได้

จากความหมายของภาวนา 4 คือ การเจริญ การพัฒนา ทั้งทางด้านสมถะ และวิปัสสนา เพื่อให้มีผลปรากฏ เช่น มีบุคลิกภาพ ภาพลักษณ์ภายนอก และคุณธรรมภายในตนที่ดีขึ้น ซึ่งในความหมายนี้ แบ่งผลที่ปรากฏออกเป็น 4 ด้าน คือ

1. กายภาวนา หรือ การพัฒนากาย คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ หรือทางวัตถุ ให้รู้จัก "กิน อยู่ ดู ฟัง" เป็น สามารถเสพลิงเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ รู้จักควบคุม ไม่ให้เกิดความต้องการที่ฟุ้งเฟ้อเกินความจำเป็น

2. สีลภาวนา หรือ การพัฒนาศีล คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือ เพื่อนมนุษย์ ตั้งอยู่ในกฎระเบียบ เพื่อให้การตอบสนองความต้องการของตนนั้น ไม่ไปเบียดเบียนหรือ ก่อความเดือดร้อนเสียหายกับผู้อื่น สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นและเกื้อกูลกันได้ด้วยดี

3. จิตภาวนา หรือการพัฒนาจิต คือ การมีจิตที่สมบูรณ์ด้วยคุณธรรม ความงดงามสมบูรณ์ ด้วยสมรรถภาพ มีความเข้มแข็งมั่นคง และสมบูรณ์ด้วยสุขภาพ มีความเบิกบานผ่องใส สงบสุข

4. ปัญญาภาวนา หรือ การพัฒนาปัญญา คือ การเสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจ อย่างเป็นนัยความคิด และการหยั่งรู้ความจริง รู้เห็นเท่าทันโลกและชีวิตตามสภาวะจริง

ความสำคัญของภาวนา 4

ภาวนา 4 เป็นคุณสมบัติที่มีคุณค่าให้แก่บุคคลพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการ พัฒนาดน จึงเชิดชูบุคคลผู้มีภาวนาแล้วว่าเป็นบุคคลสูงสุดเป็นผู้ควรค่าแก่การบูชาซึ่งยกย่องเช่นนั้นเกิดจากคุณของ ภาวนา 4 ที่เป็นผลของการฝึกตนนั่นเอง

ภาวนา 4 ตอนปฏิบัติการฝึกศึกษา มี 3 แต่ทำไมตอนวัดผลภาวนามี 4 ไม่เท่ากันทำไม (ในเวลา ทำการฝึก)จัดจึงเป็นศึกษา 3 และ (ในเวลา วัดผลคนที่ได้รับการฝึก) จึงจัดเป็นภาวนา 4 อย่างไรที่ชี้แจง แล้วว่าธรรมเนียมปฏิบัติการจัดให้ตรง สอดคล้องกับระบบความเป็นไปของธรรมชาติแต่ตอนวัดผลไม่ ต้องจัดให้ตรงกันแล้วเพราะวัตถุ ประสงค์อยู่ที่จะมองดูผลที่เกิดขึ้นแล้วซึ่งมุ่งที่จะให้เห็นชัดเจนตอนนี้อ้าแยก ละเอียดยกออกไปก็จะยิ่งดี นี่แหละคือเหตุผลที่ว่าหลักวัดผลคือภาวนาเพิ่มเป็น 4 ขอให้ดูความหมายและ หัวข้อของภาวนา 4 นั้นก่อน “ภาวนา” แปลว่าทำให้เจริญทำให้เป็นทำให้มีขึ้นหรือฝึกอบรมในภาษาบาลี ท่านให้ความหมาย ว่า“วฏฒนา”คือ วัฒนาหรือพัฒนานั่นเองภาวนานี้เป็นคำหนึ่งที่มีความหมายใช้แทนกัน ได้กับ“ศึกษา” ภาวนาจัดเป็น 4 อย่างคือ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), น.172)

1. กายภาวนาการพัฒนากายคือการมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ หรือทางวัตถุ

2. สีลภาวนาการพัฒนาศีลคือการมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคมคือ เพื่อนมนุษย์ ความจริง

3. จิตภาวนาการพัฒนาปัญญาคือการเสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจและการหยั่งรู้

4. ปัญญาภาวนาการพัฒนาปัญญาคือการเสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจและการ หยั่งรู้ความจริง

อย่างที่กล่าวแล้วว่าภาวนา 4 นี้ใช้ในการวัดผลเพื่อดูว่าด้านต่างๆ ของการพัฒนาชีวิตของ คน นั้นได้รับการพัฒนาครบถ้วนหรือไม่ดังนั้นเพื่อจะดูให้ชัดท่านได้แยกบางส่วนละเอียดออกไปอีก ส่วนที่แยกออกไปอีกนี้คือสิกขาข้อที่ 1 (ศีล) ซึ่งในภาวนาแบ่งออกไปเป็นภาวนา 2 ข้อ คือกายภาวนาและศีลภาวนาทำ ไม่จึงแบ่งสิกขาข้อศีลเป็นภาวนา 2 ข้อที่จริงสิกขาด้านที่ 1 คือ ศีล นั้นมี 2 ส่วนอยู่แล้วในตัวเมื่อจัดเป็น ภาวนาจึงแยกเป็น 2 ได้ทันที คือ

1. ศีลในส่วนที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกาย (ที่เรียกว่าสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ) ได้แก่ ความสัมพันธ์กับวัตถุหรือโลกของวัตถุและธรรมชาติส่วนอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์เช่นเรื่องปัจจัย 4 สิ่งที่เรา บริโภค ใช้สอยทุกอย่างและธรรมชาติแวดล้อมทั่ว ๆ ไปส่วนนี้แหละที่แยกออกไปจัดเป็นกายภาวนา

2. ศีลในส่วนที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมคือบุคคลอื่นในสังคมมนุษย์ด้วยกันได้แก่ ความ เกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่ร่วมกันด้วยดีในหมู่มนุษย์ที่จะไม่เบียดเบียนกันแต่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันส่วนนี้ แยก ออกไปจัดเป็นศีลภาวนาในไตรสิกขาศีลครอบคลุมความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางวัตถุหรือ ทาง กายภาพและทางสังคมนั้นไว้ในข้อเดียวกันแต่เมื่อจัดเป็นภาวนาท่านแยกกันชัดเจนออกเป็น 2 ข้อ โดยยกเรื่อง ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมในโลกวัตถุแยกออกไปเป็นกายภาวนาส่วนเรื่องความสัมพันธ์ กับเพื่อนมนุษย์ใน สังคมจัดไว้ในข้อศีลภาวนาทำไมตอนที่ เป็นสิกขาไม่แยกแต่ตอนเป็นภาวนาจึงแยก อย่างที่กล่าวแล้วว่าใน เวลาฝึกหรือในกระบวนการฝึกศึกษาองค์ทั้ง3อย่างของไตรสิกขาจะทำงานประสานไปด้วยกันในศีลที่มี2ส่วน คือความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพในโลกวัตถุและ ความสัมพันธ์กับมนุษย์ในสังคมนั้นส่วนที่ สัมพันธ์แต่ละครั้งจะเป็นอันใดอันหนึ่งอย่างเดียวนั้นในกรณี หนึ่งๆ ศีลอาจจะเป็นส่วนสัมพันธ์ด้านที่ 1 (กายภาพ) หรือด้านที่ 2 (สังคม) ก็ได้แต่ต้องอย่างใด อย่างหนึ่งดังนั้นในกระบวนการฝึกศึกษาของไตรสิกขา ที่มีองค์ประกอบทั้งสามอย่างทำงานประสาน เป็นอันเดียวกันนั้นจึงต้องรวมศีลทั้ง 2 ส่วนเป็นข้อเดียวทำให้ สิกขามีเพียง 3 คือศีลสมาธิปัญญาแต่ใน ภาวนาไม่มีเหตุบังคับอย่างนั้นจึงแยกศีล 2 ส่วนออกจากกันเป็นคน ละข้ออย่างชัดเจนเพื่อประโยชน์ ในการตรวจสอบจะได้วัดผลดูเฉพาะให้ชัดไปที่ละอย่างว่าในด้าน ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ทางวัตถุเช่นการบริโภคปัจจัย 4 เป็นอย่างไรในด้านศีลความสัมพันธ์กับ เพื่อนมนุษย์เป็นอย่างไร เป็นอันว่าหลักภาวนานิยมใช้ในเวลาวัดหรือแสดงผลแต่ในการฝึกศึกษาหรือตัว กระบวนการฝึกฝน พัฒนาจะใช้เป็นไตรสิกขา เนื่องจากภาวนาท่านนิยมใช้ในการวัดผลของการศึกษาหรือ การพัฒนา บุคคลรูปศัพท์ที่พบจึงมักเป็นคำแสดงคุณสมบัติของบุคคลคือแทนที่จะเป็นภาวนา 4 (กาย ภาวนาศีล ภาวนาจิตภาวนาและปัญญาภาวนา) ก็เปลี่ยนเป็นภาวนิต 4 คือ

1) ภาวนิตกายมีกายที่พัฒนาแล้ว (การมีกายภาวนา) คือ มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดีเริ่มแต่รู้จักใช้อินทรีย์เช่นตาหูตึงเป็นต้นอย่างมีสติดูเป็นฟัง เป็นให้ ได้ปัญญาบริโภคปัจจัย 4 และสิ่งของเครื่องใช้ตลอดจนเทคโนโลยีอย่างฉลาดได้ผลตรงเต็ม ตามคุณค่า

2) ภาวีสถิตมีศีลที่พัฒนาแล้ว (การมีศีลภาวนา) คือ มีพฤติกรรมทางสังคมที่พัฒนาแล้ว ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแหวรภัยตั้งอยู่ในวินัยและมีอาชีวะที่สุจริตมีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูลสร้างสรรค์และส่งเสริมสันติสุข

3) ภาวีสถิตมีจิตที่พัฒนาแล้ว (การมีจิตภาวนา) คือ มีจิตในที่ฝึกอบรมดีแล้วสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิตคือประกอบด้วยคุณธรรมเช่นมีเมตตากรุณาเอื้ออารีมีมุทิตามีความเคารพอ่อนโยนซื่อสัตย์ กตัญญูเป็นต้นสมบูรณ์ด้วยสมรรถภาพจิตคือมีจิตใจเข้มแข็งมั่นคงมีความเพียรพยายามกล้าหาญ อดทน รับผิดชอบมีสติมีสมาธิเป็นต้นและสมบูรณ์ด้วยสุภาพจิตคือมีจิตใจที่ร่าเริงเบิกบานสดชื่นเอิบ อิ่มผ่องใส และสงบเป็นสุข

4) ภาวีสถิตปัญญามีปัญญาที่พัฒนาแล้ว (การมีปัญญาภาวนา) คือ รู้จักคิดรู้จักพิจารณารู้จักวินิจฉัยรู้จักแก้ปัญหาและรู้จักจัดทำดำเนินการต่างๆ ด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ซึ่งมองดูรู้เข้าใจเหตุปัจจัย มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงหรือตามที่มันเป็นปราศจากอคติและแรงจูงใจแอบแฝงเป็นผู้ที่กิเลสครอบงำบัญชาไม่ได้เป็นอยู่ด้วยปัญญารู้เท่าทันโลกและชีวิตเป็นอิสระไร้ทุกข์ผู้มีภาวนาครบทั้ง 4 อย่างเป็นภาวีสถิตทั้ง 4 ด้านนี้แล้วโดยสมบูรณ์เรียกว่า “ภาวีสถิตตะ” แปลว่าผู้ได้พัฒนาตนแล้วได้แก่พระอรหันต์

ภาวนา 4 นั้น มีความสำคัญทั้งในด้านการพัฒนาตนการดำเนินชีวิตที่เป็นแบบอย่างที่ดี ต่อสังคมและการรักษาพระพุทธศาสนา กล่าวคือ

1. ภาวนา 4 เป็นคุณสมบัติที่เพิ่มคุณค่าให้แก่ตัวบุคคล พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญ กับการพัฒนาตนจึงเชิดชูบุคคลผู้มีตนที่พัฒนาแล้วว่าเป็นบุคคลสูงสุด เปรียบเหมือนดอกบัวมีกลิ่น หอมที่เกิด เจริญเติบโตในน้ำแต่อยู่พ้นน้ำไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำเป็นผู้ควรค่าแก่การบูชาซึ่งการยกย่อง เช่นนั้นเกิดจากคุณ ของภาวนา 4 ที่เป็นผลของการฝึกตนนั่นเองสอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ท่านแสดง ทักขะไว้ในหนังสือพุทธธรรมว่าผู้ที่ได้ฝึกอบรมตน ถือเป็นทักษิณียบุคคล หรือ ผู้ควรแก่ทักษิณา เพราะ บุคคลเหล่านี้ เป็นผู้บริโศกเพียงเท่าที่จำเป็นทำให้เกิดความสิ้นเปลืองแก่ โลกเพียงเล็กน้อยมีการดำเนินชีวิต ที่ไม่ยึด มั่นในตัวตน ไม่มีปรารถนาเพื่อตัวตนเคลือบแฝง เมื่อตั้งอยู่ บนพื้นฐานของจิตใจที่เป็นอิสระ จึงมี ความเห็นอกเห็นใจ เกิดความคิดที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลแก่สังคม ด้วยการสืบทอดธรรมให้ผู้อื่นได้พ้น ทุกข์ เป็นอิสระบ้างเรียกได้ว่าเป็นผู้เอาจากโลกแต่น้อยและเป็นผู้ ให้แก่โลกอย่างมากมาย

2. ภาวนา 4 เป็นภาพลักษณ์ที่งดงาม สร้างความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น ดังที่พระเจ้า ปเสนทิโกศล ได้ตรัสสรรเสริญคุณพระพุท พระธรรม พระสงฆ์ ตามที่ทรงประจักษ์แก่พระองค์ไว้ ในธัมมเจติยสูตร ว่าภิกษุในธรรมวินัยนี้ มอภายถวายชีวิตในการประพฤติพรหมจรรย์ เป็นผู้มั่งคั่ง มั่นคง ไม่หวั่นไหว ไม่ กลับไปบำเรอตนด้วยกาม (จิตภาวนา) มีความสมัคสมานสามัคคี ไม่วิวาทกัน (ศีลภาวนา) มีรูปอันน่ายินดี มีอินทรีย์ผ่องใส มีความชวนชวายน้อย เลี้ยงชีพด้วยของที่ ผู้อื่นให้ (กาย ภาวนา) อนึ่ง ผู้เป็นบัณฑิตใน วรรณะต่างๆ เมื่อได้สดับธรรมจากพระพุทธองค์แล้ว ต่างยอมตนเป็น สาวก บวชในพระพุทธศาสนาจน บรรลุความเป็นสมณะ เป็นพราหมณ์ เป็นพระ อรหันต์ (ปัญญา ภาวนา) เพราะสังเกตเห็นคุณสมบัติอันน่า

อัครจริยของพระภิกษุสงฆ์ผู้ได้รับการฝึก ตามพระธรรมที่ พระพุทธองค์ตรัสรู้ข้างต้น พระเจ้าปเสนทิโกศล จึงทรงแสดงตนนอบน้อม และสรรเสริญในธรรม หรือ ที่เรียกว่า ธรรมเจดีย์

3. บุคคลผู้มีภาวนา 4 สามารถสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน ในตติยอนาคตภยสูตร พระพุทธองค์ยังทรงแสดงภัยในอนาคตที่จะทำให้พระธรรมวินัยเลอะเลือนว่า ภิกษุผู้ไม่ได้เจริญกาย ศีลจิต ปัญญาจักไม่สามารถแนะนำผู้อื่นให้สมาทานประพฤตินอวิศีลอธิจิตอธิปัญญาได้ไม่ สามารถ แสดงธรรมอัน เยี่ยมยอด ที่สร้างความปิติ นำชื่นชม แก่ผู้ฟัง ถาลงสู่ธรรมดา ได้แก่ แสดงธรรมเพื่อ การแข่งดี เพื่อกล่าว กระทบบุคคลอื่น หรือเพื่อหวังลาภสักการะ ไม่ใส่ใจ ไม่ให้ความสำคัญใน พระธรรมที่พระพุทธองค์ทรง แสดงไว้ แต่กลับชื่นชมยินดี สนใจศึกษาในคำกล่าวของบุคคลนอก พระพุทธศาสนาประพฤตินเป็นผู้มัก มากเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีให้คนรุ่นหลังพากันทำตาม

ภาวนา 4 นั้น มีความสำคัญทั้งในด้านการพัฒนาตน การดำเนินชีวิตที่เป็นแบบอย่างที่ดี ต่อ สังคมและการรักษาพระพุทธศาสนา กล่าวคือ

1. ภาวนา 4 เป็นคุณสมบัติที่เพิ่มคุณค่าให้แก่ตัวบุคคล พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการ พัฒนาตน จึงเชิดชูบุคคลผู้มีตนที่พัฒนาแล้วว่าเป็นบุคคลสูงสุด เปรียบเหมือนดอกบัวมีกลิ่นหอม ที่เกิด เจริญเติบโตในนา แต่อยู่พ้นนา ไม่แปดเปื้อนด้วยนา เป็นผู้ควรค่าแก่การบูชา ซึ่งการยกย่องเช่นนั้นเกิดจาก คุณของภาวนา 4 ที่เป็นผลของการฝึกตนนั่นเอง ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้แสดงทัศนะไว้ ในหนังสือพุทธธรรมว่า

“ผู้ที่ได้ฝึกอบรมตน ถือเป็นที่รักขิไณยบุคคล หรือ ผู้ควรแก่ทักษิณา เพราะบุคคลเหล่านี้ เป็น ผู้บริโศกเพียงเท่าที่จำเป็น ทำให้เกิดความสิ้นเปลืองแก่โลกเพียงเล็กน้อย มีการดำเนินชีวิตที่ไม่ยึดมั่นใน ตัวตน ไม่ปรารถนาเพื่อตัวตนเคลือบแฝง เมื่อตั้งอยู่บนพื้นฐานของจิตใจที่เป็นอิสระจึงมี ความเห็นอกเห็นใจ เกิดความคิดที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลแก่สังคมด้วยการสืบทอดธรรมให้ผู้อื่นได้พ้น ทุกข์ เป็นอิสระบ้าง เรียกได้ ว่า เป็นผู้เอากจากกฎโลกแต่น้อย และเป็นผู้ให้แก่โลกอย่างมากมาย”

2. ภาวนา 4 เป็นภาพลักษณ์ที่งดงาม สร้างความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น ดังที่พระ เจ้าปเสนทิโกศล ได้ตรัสสรรเสริญคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตามที่ทรงประจักษ์แก่พระองค์ ไว้ธัมมเจดีย์ สูตร ว่าภิกษุในธรรมวินัยนี้ มอภกายถวายเป็นชีวิตในการประพฤติพรหมจรรย์ เป็นมั่นคง ไม่ หวั่นไหว ไม่ กลับไปบำเรอตนด้วยกาม (จิตภาวนา) มีความสมัคสมานสามัคคี ไม่วิวาทกัน (ศีลภาวนา) มีรูปอันน่ายินดี มีอินทรีย์ผ่องใส มีความชวนชวายน้อย เลี้ยงชีพด้วยของที่ผู้อื่นให้ (กายภาวนา) อนึ่ง ผู้เป็นบัณฑิตในวรรณะ ต่าง ๆ เมื่อได้สดับธรรมจากพระพุทธองค์แล้ว ต่างยอมตนเป็นสาวก บวชในพระพุทธศาสนาจนบรรลุความ เป็นสมณะ เป็นพราหมณ์ เป็นพระอรหันต์ (ปัญญาภาวนา) เพราะสังเกตเห็นคุณสมบัติอันน่าอัศจรรย์ของ พระภิกษุสงฆ์ผู้ได้รับการฝึกตามพระธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ ข้างต้น พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงทรงแสดงตน นอบน้อม และสรรเสริญในธรรม หรือที่เรียกว่า ธรรมเจดีย์

3. บุคคลผู้มีภาวนา 4 สามารถสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน ในตติยอนาคตภยสูตร พระพุทธองค์ยังทรงแสดงภัยในอนาคตที่จะทำให้พระธรรมวินัยเลอะเลือนว่า ภิกษุผู้ไม่ได้เจริญกายศีล จิตปัญญา จักไม่สามารถแนะนำผู้อื่นให้สมาทานประพจน์ในอริศีล อริจิต อริปัญญาได้ ไม่สามารถแสดงธรรมอันเยี่ยมยอด ที่สร้างความปิติ นำชื่นชม แก่ผู้ฟัง ถลาลงสู่ธรรมดำ ได้แก่ แสดงธรรมเพื่อการแข่งดี เพื่อกล่าวกระทบบุคคลอื่น หรือเพื่อหวังลาภสักการะ ไม่ใส่ใจ ไม่ให้ความสำคัญในพระธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ แต่กลับชื่นชมยินดี สนใจศึกษาในคำกล่าวของบุคคลนอกพระพุทธศาสนา ประพจน์ตน เป็นผู้มักมาก เป็นตัวอย่างที่ไม่ดีให้คนรุ่นหลังพากันทำตาม

สรุปได้ว่า การบริหารตามหลักภาวนา 4 นั้นเป็นการบริหารพัฒนาที่ทำให้ภาพทั้งทาง ร่างกาย และจิตใจ รวมถึงการพัฒนาที่ทำให้คนมีการดำเนินชีวิตที่ดูแลอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสงบสุขในสังคม สร้างความเลื่อมใสศรัทธาและจะช่วยปกป้องรักษาพระธรรมวินัยไว้ไม่ให้เลอะเลือน เพราะบุคคลที่ได้ฝึกอบรมตนในทางความประพฤติและคุณธรรมต่าง ๆ อย่างเพียบพร้อม ย่อมสามารถสืบทอดคำสอน และถ่ายทอดคำสั่งสอนด้วยการเข้าถึงชีวิตด้วยตนเองได้ ส่งผลดีต่อความมั่นคงในพระพุทธศาสนาเช่นกัน

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

กรมการพัฒนาชุมชน (กรมการพัฒนาชุมชน, 2526, น.65) ได้กล่าวถึงหลักในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนเอาไว้ว่า จะต้องยึดหลักที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1. ยึดหลักความมีศักดิ์ศรีและศักยภาพของประชาชน และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่ให้มากที่สุด นักพัฒนาจะต้องเชื่อมั่นว่าประชาชนนั้นมีศักยภาพที่จะใช้ความรู้ ความสามารถที่จะปรับปรุง พัฒนาตนเองได้ จึงต้องให้โอกาสประชาชนในการคิด วางแผนเพื่อ แก้ปัญหาชุมชนด้วยตัวของเขาเอง นักพัฒนาควรเป็นผู้กระตุ้น แนะนำ ส่งเสริม

2. ยึดหลักการพึ่งตนเองของประชาชน นักพัฒนาต้องยึดมั่นเป็นหลักการสำคัญว่าต้องสนับสนุนให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ โดยการสร้างพลังชุมชน เพื่อพัฒนาชุมชนส่วนรัฐบาลจะช่วยเหลือสนับสนุนอยู่เบื้องหลังและช่วยเหลือในส่วนที่เกินขีดความสามารถของประชาชน

3. ยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมคิด ตัดสินใจ วางแผน ปฏิบัติตามแผนและติดตามประเมินผลในกิจกรรมหรือโครงการใด ๆ ที่จะทำในชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการดำเนินงาน อันเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องของ ความเป็นเจ้าของโครงการหรือกิจกรรม

4. ยึดหลักประชาธิปไตย ในการทำงานพัฒนาชุมชนซึ่งจะต้องเริ่มด้วยการพูดคุย ประชุมปรึกษาหารือร่วมกัน คิดร่วมกัน ตัดสินใจและทำร่วมกัน รวมถึงรับผิดชอบร่วมกันภายใต้ความ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามวิถีทางแห่งประชาธิปไตย

กรมการพัฒนาชุมชนได้นำสถานการณ์ปัจจุบัน และสภาพแวดล้อมของการพัฒนาประเทศ ผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) และแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงสำคัญของโลก (Global Megatrend) ที่มีผลกระทบต่อกรมการพัฒนาชุมชนและชุมชนมาใช้เป็นข้อมูลในการจัดทำแผนปฏิบัติการให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ แผนการปฏิรูปประเทศ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นโยบายและแผนระดับชาติ ว่าด้วยความมั่นคงแห่งชาติ นโยบายของคณะรัฐมนตรีที่แถลงต่อรัฐสภา และแผนอื่นที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งได้มีการวิเคราะห์ปัจจัยภายใน (Internal Factors) และปัจจัยภายนอก (External Factors) องค์กร นำมากำหนดทิศทางการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนในระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566 – 2570) เพื่อเป็นกรอบและแนวทางในการขับเคลื่อนการดำเนินงานตามนโยบายของรัฐบาล (Agenda) งานตามภารกิจของกรมการพัฒนาชุมชน (Function) และงานในระดับพื้นที่ (Area) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงในทิศทางเดียวกันอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทยมีวิสัยทัศน์/พันธกิจ/ยุทธศาสตร์ดังนี้ (กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, ออนไลน์)

มุ่งสู่วิสัยทัศน์

“เศรษฐกิจฐานรากมั่นคง ชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”

พันธกิจ (Mission)

1. เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้มีความสามารถในการบริหารจัดการและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน
2. ส่งเสริมและยกระดับเศรษฐกิจฐานรากเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงในชีวิตแก่ประชาชนและชุมชน
3. สร้างความร่วมมือและส่งเสริมบทบาทเครือข่ายการพัฒนาชุมชนเพื่อยกระดับงานพัฒนาชุมชน ให้ได้รับการยอมรับทั้งในและต่างประเทศ
4. พัฒนาองค์กรให้ทันสมัย มีสมรรถนะสูง และมีธรรมาภิบาล บุคลากรมีอุดมการณ์และเชี่ยวชาญ ในงานพัฒนาชุมชน

เป้าหมายสำคัญ

1. ชุมชนมีศักยภาพในการบริหารจัดการและพัฒนาตนเองสู่ความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน
2. เศรษฐกิจฐานรากมีความมั่นคง คนในชุมชน มีงาน มีอาชีพ มีรายได้ และมีคุณภาพชีวิตที่ดี
3. เครือข่ายการพัฒนาชุมชนสามารถขับเคลื่อนชุมชนสู่ความเข้มแข็ง และเกิดการเชื่อมโยงความร่วมมือ ทั้งในและต่างประเทศ
4. กรมการพัฒนาชุมชนเป็นองค์กรที่มีธรรมาภิบาล สมรรถนะสูง ทันสมัย บุคลากรมีอุดมการณ์ และมีความเชี่ยวชาญในงานพัฒนาชุมชน

นักวิชาการได้ให้ความคิดเห็นเพิ่มเติมด้านการพัฒนาชุมชน มีแนวความคิดมูลฐานอยู่ 3 ประการ (จิรพรรณ กาญจนจิตรา, 2523, น.4) ดังนี้

1. การช่วยเหลือตนเองและการช่วยเหลือเพื่อให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องช่วยตนเองในรูปแบบของแรงงาน วัสดุและทรัพย์สินเพื่อพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง หาก เกินความสามารถรัฐบาลจึงจะให้การสนับสนุนตามสมควร เช่น ความช่วยเหลือด้านวิชาการ งบประมาณ เป็นต้น ความช่วยเหลือจากภายนอกจึงมีความจำเป็นที่จะเข้ามาแก้สถานการณ์ โดยมี วัตถุประสงค์ว่า จะช่วยเหลือให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองไปได้ตลอดรอดฝั่ง

2. การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ ปัญหาของชุมชนหรือประเทศไม่อาจ แก้ไขได้โดยวิธีใดวิธีหนึ่งหรือโดยหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง แต่ต้องเป็นการประสานการปฏิบัติของ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเป็นการประสานวิธีการหลายวิธีและหลายด้าน หากเราศึกษาปัญหาของ ชุมชนอย่างละเอียดจะพบว่า ปัญหาของชุมชนนั้นมีสาเหตุหลายประการ ฉะนั้นจึงต้องดำเนินการด้วย วิธีการต่าง ๆ พร้อมกันไป เช่น การยกระดับการครองชีพของประชาชน จะต้องพัฒนาทางด้านทักษะ การพัฒนาอุตสาหกรรม ขนาดย่อม การวางแผนครอบครัว เป็นต้น การกำหนดวิธีการแก้ปัญหาของ ชุมชนจึงต้องหยิบยกปัญหาของชุมชนนั้นมาพิจารณาอย่างละเอียด และต้องระลึกว่าปัญหาหนึ่งจะ เกี่ยวกันหรือกระทบไปยังอีกปัญหาหนึ่งหรือหลายปัญหาเสมอ ดังนั้นโครงการหรือกิจกรรมที่กำหนด ขึ้นมาจะต้องเป็นโครงการหรือกิจกรรมที่สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้หลายปัญหา

3. การพัฒนาชุมชนเป็นการดำเนินงานที่เริ่มจากท้องถิ่นชนบท โดยมีวัตถุประสงค์ที่ สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศ (มิได้หมายความว่า นโยบายชาติเป็นตัวกำหนดนโยบาย ท้องถิ่น แต่หมายถึงกิจกรรมในท้องถิ่นจะได้รับการสนับสนุนให้เป็นกำลังสำคัญในการค้ำจุนนโยบาย ชาติ) การสนับสนุนจากรัฐบาลในที่นี้คือด้านวัสดุ กำลังคน ฉะนั้นการดำเนินงานของท้องถิ่นใดเป็น เอกเทศ ปราศจากเป้าหมายที่สอดคล้องกับนโยบายของชาติ ย่อมจะไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล เท่าที่ควร

นอกจากนั้นยังจำเป็นต้องพิจารณาแนวความคิดในการพัฒนาชุมชน ดังนี้

1. คนมีความสำคัญมากที่สุด (Man is a Most Important) การพัฒนาชุมชนเชื่อมั่นในศักยภาพหรือพลังความสามารถของคน เพราะการดำรงอยู่หรือการล่มสลายของชุมชน การพัฒนา หรือการเสื่อมถอยของชุมชนขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นสำคัญจึงต้องให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาด้วยการพัฒนาคนให้มีศักยภาพในการพัฒนาตนเองและชุมชน ร่วมกันสร้างมาตรฐานในการดำรงชีวิตหรือคุณภาพชีวิตที่ดีมีความพร้อมที่จะพัฒนาชุมชนของตนเอง

2. การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) การพัฒนาชุมชนเป็นการให้คนในชุมชนได้เข้ามาศึกษา ร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผลและร่วมรับ

ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชนนั้นเป็นของประชาชน โดยประชาชนและ เพื่อประชาชนนั่นเอง

3. การพึ่งตนเองของชุมชน (Self-Reliance) จากแนวความคิดที่เชื่อในศักยภาพและพลังความสามารถของชุมชน แนวความคิดของการพัฒนาชุมชนจึงเชื่อมั่นว่า การเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนนั้น ทำให้คนสามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง สามารถ สร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้

4. การช่วยเหลือตนเอง (Aided Self-Help) เป็นแนวทางในการพัฒนาที่ยึดเป็นหลักที่สำคัญประการหนึ่ง คือต้องพัฒนาให้ประชาชนพึ่งตนเองให้มากขึ้นและให้ได้มากที่สุด โดยมีรัฐเป็นผู้คอยให้การช่วยเหลือ สนับสนุนในส่วนที่เกิดขีดความสามารถของประชาชนตามโอกาสและหลักเกณฑ์ ที่เหมาะสม

5. การใช้ทรัพยากรในชุมชนให้คุ้มค่า (Community Natural Resources Utiliz) ผลประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนโดยอ้อมเกิดขึ้นแก่ชุมชนนั้น ดังนั้นจึงต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ของ ชุมชน เช่น คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ ทุนทางสังคมและทรัพยากรต่าง ๆ ไม่พึ่งพาชุมชนอื่น ๆ ในการ พัฒนาชุมชนของตนเอง เพราะแต่ละชุมชนต่างก็มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากร เพื่อพัฒนาชุมชน ของตนเองเช่นเดียวกัน

6. การริเริ่มของประชาชนในชุมชน (Initiative) แนวความคิดของการพัฒนาชุมชนเชื่อมั่น ในสิทธิเสรีภาพของคน การพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มในการศึกษาวิเคราะห์ปัญหา จัดทำแผนและโครงการไม่ใช่ถูกกำหนดโดยบุคคลหรือหน่วยงานนอกชุมชน การดำเนินงานพัฒนาในขั้นตอนต่าง ๆ ต้องให้ประชาชนในชุมชนเป็นผู้ริเริ่มและรับผิดชอบหน่วยงานนอกชุมชนอื่น ๆ เป็นหน่วยที่สนับสนุนส่งเสริมเท่านั้น แนวความคิดดังกล่าวนี้ จะเกิดขึ้นได้โดยวิธีให้การศึกษาแก่คนในชุมชนจนมีความรู้ความสามารถในระดับที่เรียกว่า “คิดเป็นทำเป็น” จนสามารถที่จะค้นหาปัญหา วิเคราะห์ปัญหา กำหนดวิธีการแก้ไขปัญหาและดำเนินการแก้ไขปัญหได้ด้วยตนเอง

7. ความต้องการของชุมชน (Felt-Needs) จากความเชื่อข้อที่ว่า คนมีศักยภาพและความสามารถในการพัฒนา แนวความคิดของการพัฒนาชุมชน จึงเชื่อมั่นว่าการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนนั้น ทำให้คนสามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง สามารถ สร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ตามความต้องการของชุมชนเอง

8. ขีดความสามารถของชุมชนและของรัฐบาล (Community and Government) การ พัฒนาชุมชนมุ่งเน้นให้ดำเนินการโดยคนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ เพราะรัฐบาลมีขีดความสามารถจำกัดทั้งด้านบุคลากร งบประมาณและระบบการบริหาร ส่วนชุมชนก็มีขีดจำกัดในเรื่อง ความไม่พร้อมของคนและทรัพยากรที่ใช้ในการพัฒนาไม่เพียงพอ ดังนั้นการดำเนินงานพัฒนาชุมชน จึงต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล กล่าวคือชุมชนที่มีความพร้อมมากก็พึ่งตนเอง ให้มาก ชุมชนที่มีความ

พร้อมน้อย รัฐก็ให้การสนับสนุนมากขึ้น ชีตความสามารถของชุมชนและรัฐนี้ จะต้องได้สัดส่วนและสอดคล้องซึ่งกันและกัน

9. การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน (Co-Operation Between) การพัฒนาชุมชน จะประสบความสำเร็จได้จะต้องเกิดจากการร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลและประชาชน ไม่ปล่อยให้ฝ่าย หนึ่งฝ่ายใดรับผิดชอบเพียงฝ่ายเดียว เพราะรัฐบาลและประชาชนในชุมชนต่างก็มีข้อจำกัด ไม่สามารถ ดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพได้เต็มที่ดังกล่าวนมาแล้ว การร่วมมือระหว่างรัฐบาลและ ประชาชนนี้ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือตัวเอง การใช้ทรัพยากรในชุมชน การมีส่วนร่วม ของประชาชนและการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลอย่างเหมาะสมเป็นสำคัญ

10. การพัฒนาแบบบูรณาการ (Integrated Development) การพัฒนาชุมชนจะต้องดำเนินการไปพร้อม ๆ กัน หลาย ๆ ด้าน จะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ เพราะกิจกรรมในการ พัฒนาชุมชนมีหลายกิจกรรม การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ต้องสอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกันเพื่อ การประหยัดแรงงาน งบประมาณและเวลาที่ใช้ การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องประสานงานกับ คน หน่วยงานองค์กรต่าง ๆ และงบประมาณจึงจะประสบผลสำเร็จ

การประยุกต์ใช้หลักภาวนา 4 เพื่อการพัฒนาชุมชน

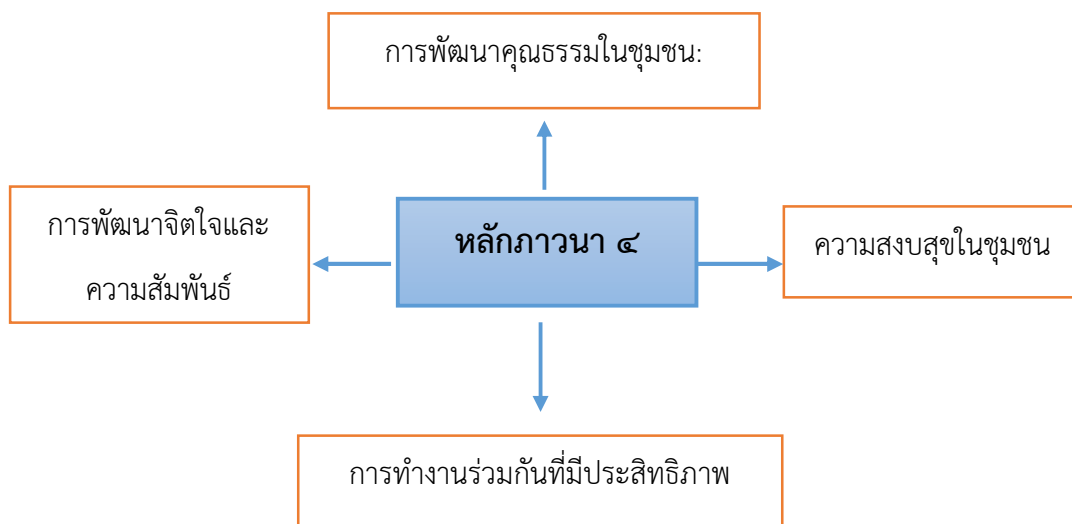
1) พัฒนากาย คือ การพัฒนาร่างกายให้แข็งแรง มีสุขภาพดีและพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างถูกต้องดังามในทางที่เป็นคุณประโยชน์ 2) พัฒนาศีล คือ การพัฒนาการอยู่ร่วมในสังคมด้วยดีอย่างเกื้อกูลเป็นประโยชน์และมีอาชีพที่ถูกต้องโดยประกอบสัมมาอาชีพ 3) พัฒนาจิต คือ การพัฒนาคุณสมบัติของจิต ผูกอบรมเสริมสร้างจิตให้พร้อมพร้อมสมบูรณ์ 4) พัฒนาปัญญา คือ การพัฒนาความรู้ความเข้าใจเริ่มตั้งแต่ปัญญาเป็นความรู้ความเข้าใจในศิลปวิทยาการ ความรู้ทางวิชาการ ต่อจากนั้นก็ลึกซึ้งลงไปอีก คือการรับรู้เรียนรู้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง ไม่บิดเบือนหรือเอนเอียงด้วยอคติและเหนือขึ้นไป ก็คือการวินิจฉัยซึ่งหมายถึงการคิดวินิจฉัยด้วยการใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจ ไม่ถูกครอบงำบัญชาโดยกิเลสและตัณหา (พระเทพเวที (ประยุทธ์ปยุตโต), 2527)

จากการศึกษาพบว่า การประยุกต์ใช้หลักภาวนา 4 เพื่อการพัฒนาชุมชน จะทำให้ชุมชน พึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน มีความสงบสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดี ทั้งด้านกาย ใจ สังคม และปัญญา **กายภาวนา** (พัฒนากาย/สิ่งแวดล้อม) พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน น้ำ ไฟ ส่งเสริมสุขภาพกาย เช่น ออกกำลังกาย โภชนาการ ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม เช่น ปลูกต้นไม้ แยกขยะ **ศีลภาวนา** (พัฒนาความประพฤติ/จริยธรรม) สร้างกฎ กติกาในการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบ ปลูกฝังค่านิยมที่ดี เช่น ความซื่อสัตย์ การมีน้ำใจ ป้องกันอบายมุขและปัญหาสังคม เช่น ยาเสพติด **จิตตภาวนา** (พัฒนาจิตใจ) ส่งเสริมการมีสติ สมาธิ และจิตใจที่สงบ จัดกิจกรรมสร้างสายสัมพันธ์ในชุมชน สนับสนุนสุขภาพจิต เช่น การให้คำปรึกษา **ปัญญาภาวนา** (พัฒนาความรู้/ปัญญา) ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาอาชีพและทักษะ

ใหม่ ๆ ให้คนในชุมชน ซึ่งหลักภาวนา 4 จะประโยชน์ ต่อการพัฒนาชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีความรักและ
หวงแหนบ้านเกิด เห็นคุณค่าของทรัพยากรในท้องถิ่น จึงร่วมมือกันดูแลรักษาและพัฒนา สมาชิกในชุมชนมี
ความขยัน ไม่ทอดทิ้งปัญหา ร่วมแรงร่วมใจกันฝ่าฟันอุปสรรค เช่น ด้านเศรษฐกิจหรือสิ่งแวดล้อม การ
ทำงานของชุมชนมีเป้าหมายชัดเจน มุ่งมั่น ทำด้วยใจจริง ทำให้เกิดพลังร่วมอย่างเข้มแข็ง ชุมชนรู้จัก
วิเคราะห์ปัญหา ใช้เหตุผล และเรียนรู้จากประสบการณ์ นำมาพัฒนาและปรับปรุงตนเองอย่างต่อเนื่อง

องค์ความรู้

การศึกษาเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักภาวนา 4 เพื่อการพัฒนาชุมชนช่วยให้เราเข้าใจถึงการนำ
หลักธรรมจากพระพุทธศาสนามาใช้ในกระบวนการพัฒนาชุมชน ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยเสริมสร้างความสุขทาง
จิตใจให้กับสมาชิกในชุมชน แต่ยังช่วยส่งเสริมการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพและการพัฒนาอย่าง
ยั่งยืน

ความสงบสุขในชุมชน: การฝึกสติ สมาธิ และการปฏิบัติที่ถูกต้องช่วยสร้างความสงบสุขในชุมชน
โดยลดความขัดแย้งและความไม่เข้าใจกันระหว่างสมาชิก

การทำงานร่วมกันที่มีประสิทธิภาพ: การเข้าใจกันและกัน และการมีจิตใจที่สงบทำให้สมาชิกใน
ชุมชนสามารถร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การพัฒนาจิตใจและความสัมพันธ์: การฝึกสมาธิและการมีสติทำให้สมาชิกในชุมชนพัฒนาจิตใจ
ให้มั่นคง รู้จักควบคุมอารมณ์และสามารถทำงานร่วมกันได้ดีขึ้น

การพัฒนาคุณธรรมในชุมชน: การส่งเสริมศีลธรรมในชุมชนทำให้เกิดความเคารพซึ่งกันและกัน
และสร้างสังคมที่มีความเป็นธรรม

การประยุกต์ใช้หลักภาวนา 4 ในการพัฒนาชุมชนช่วยเสริมสร้างการพัฒนาทั้งในระดับบุคคลและสังคม โดยการเน้นการฝึกฝนจิตใจให้มีสติ สมาธิ และปัญญา และการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักศีลธรรม การนำหลักธรรมเหล่านี้มาประยุกต์ใช้ในชุมชนจะช่วยสร้างสังคมที่มีความสามัคคีและยั่งยืน

สรุป

หลักภาวนา 4 (สี่) หรือ "อริยมรรค" ในการพัฒนาชุมชนสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างจิตใจที่มั่นคงและการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของสมาชิกในชุมชน โดยหลักการภาวนา 4 ประกอบด้วย ประกอบด้วย: 1.กายภาวนา – การพัฒนาทางกายภาพ สนับสนุนให้ชุมชนมีสุขภาพกายที่ดี เช่น การออกกำลังกาย โภชนาการ 2.ศีลภาวนา – การพัฒนาด้านความประพฤติ/ศีลธรรม สนับสนุนให้ชุมชนต่อต้านอบายมุข ความรุนแรง และอบรมเยาชนในทางที่ดี 3.จิตตภาวนา – การพัฒนาจิตใจ จัดกิจกรรมสร้างสรรค์ เช่น ทำบุญร่วมกัน เวทีเสวนา กิจกรรมสานสัมพันธ์ 4.ปัญญาภาวนา – การพัฒนาปัญญา/การเรียนรู้ สร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่น ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

การประยุกต์ใช้หลักภาวนา 4 ในการพัฒนาชุมชนจะช่วยเสริมสร้างจิตสำนึกที่ดีในสมาชิกชุมชน ส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่มีความยั่งยืนและเป็นระบบ นอกจากนี้ยังช่วยลดความขัดแย้งและส่งเสริมความร่วมมือระหว่างสมาชิกในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

- กรมการพัฒนาชุมชน. (2526). *คู่มือการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนสำหรับนักพัฒนากร.กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย*. กรุงเทพมหานคร: (ม.ป.ท).
- กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. *วิสัยทัศน์/พันธกิจ/ยุทธศาสตร์*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://www.cdd.go.th/> [5 มีนาคม 2567]
- จารุวรรณ เมณฑกา. (2546). ความโปร่งใส (Transparency) ในการดำเนินการของรัฐ. *วารสารผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา*, 40(1) (เมษายน-กันยายน): 39-47
- จิรพรรณ กาญจนจิตรา. (2523). *การพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ณรัชชอร์ ศรีทอง. (2558). *กระบวนการสร้างชุมชนที่เข้มแข็งพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต). (2543). *โลกทัศน์ของชาวพุทธ*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสน ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2540). *พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2547). *หลักแม่บทของการพัฒนาคน*. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2551). *สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: สหมิตรทรินิตี้แอนด์พับลิชชิง จำกัด.
- พระไพศาล วิสาโล. (2561). อ่างใน ชลธิชา จิรภัคพงษ์ และคณะ. “สุขภาวะพระสงฆ์ : การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะตามแนววิถีพุทธโดยการบูรณาการสาธารณสุขชุมชนเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีในภาคเหนือตอนบน”. *รายงานการวิจัย*. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาวัชร วัชรญาโณ (แสงน้อย). (2565). “การบริหารสถานศึกษาตามหลักภavana 4 ของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 7”. *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.